

JERZY JÓZEF KOPEĆ CP

LITURGIA ŹRÓDŁEM I SZCZYTEM ŻYCIA KOŚCIOŁA

Strukturalna reforma liturgii, którą przez wydanie Konstytucji o Świętej Liturgii *Sacrosanctum Concilium* (KL) zainicjował Sobór Watykański II, włączyła owo dzieło przemian chrześcijańskiego kultu w program szeroko pojętej odnowy Kościoła. Tę jedność celów reformy Kościoła i liturgii dosadnie skomentował Jan Paweł II stwierdzając: „Rzeczywiście istnieje ściste i organiczne powiązanie między odnową liturgii i odnową całego życia Kościoła. Kościół nie tylko działa, lecz wyraża się także w liturgii, z liturgii czerpie swe życiodajne moce”¹ Program reformy liturgii w swoich doktrynalnych założeniach i pastoralnych sugestiach odwołuje się do rzeczywistości Kościoła jako misterium zbawienia, braterskiej wspólnoty ludu Bożego, która na ziemi realizuje dzieło swego Założyciela. Ta kościelna wspólnota jako podmiot liturgii potrzebuje odrodzenia nie tylko w wymiarze sprawowanej przez nią posługi duszpasterskiej, ale także w płaszczyźnie idei i prawdy, a nadto instytucji i struktur działania. W zakres tej odnowy weszła także reforma liturgii, która jest „[...] szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i jednocześnie źródłem, z którego wypływa jego moc” (KL 10). W liturgii bowiem nadal realizuje się dzieło naszego zbawienia i w niej także wierni wyrażają

Prof. dr hab. Jerzy J. KOPEĆ CP – kierownik Instytutu Formacji Pastoralno-Liturgicznej KUL i Katedry Teologii Liturgii Instytutu Liturgiczno-Homiletycznego KUL, tel. (081) 526-25-45; adres do korespondencji: ul. Radziszewskiego 7, 20-039 Lublin; e-mail: jkopec@kul.lublin.pl.

¹ Jan Paweł II. *List apostolski „Vicesimus quintus annus” w dwudziestą piątą rocznicę ogłoszenia Konstytucji soborowej „Sacrosanctum Concilium” o Świętej Liturgii*. Città del Vaticano 1988 nr 4.

i ukazują „[...] misteria Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła” (KL 2). To właśnie w liturgii, poprzez aktualizację dzieła Chrystusa, Kościół stale się odnawia i reformuje, a wspólnota Dzieci Bożych, prowadząc dialog z Bogiem i braćmi, doświadcza swej duchowej tożsamości.

I. HISTORIOZBAWCZE POJĘCIE LITURGII

„Przez liturgię Chrystus, nasz Odkupiciel i Arcykapłan, kontynuuje w swoim Kościele, z Kościołem i przez Kościół dzieło naszego odkupienia”² – stwierdza *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK), podsumowując kerygmat o liturgii współczesnego Kościoła. Tego dzieła zbawienia ludzkości i doskonałego uwielbienia Boga dokonał Chrystus Pan „[...] głównie przez paschalne misterium swojej Męki, Zmartwychwstania i chwalebного Wniebowstąpienia” (KKK 1067). Dlatego liturgia w obecnym czasie zbawienia jest wykonywaniem dzieła Odkupienia, spełnianym przez Chrystusa Arcykapłana, jedynego Pośrednika między Bogiem a ludźmi, kontynuowanym przez Niego w Kościele³ Można też za Janem Pawłem II powiedzieć, że „liturgia stanowi uprzywilejowane miejsce spotkania chrześcijan z Bogiem i z Tym, którego On posłał, Jezusem Chrystusem (por. J 17, 3)”⁴ Bez pośrednictwa Chrystusa nie moglibyśmy pojąć Tajemnicy samego Boga. Nasza droga do Boga w liturgii prowadzi przez uwielbione człowieczeństwo Chrystusa Pana. Owo człowieczeństwo kontemplujemy w liturgii, w nim przemieniamy swoją egzystencję, naśladując naszego Pana i upodabniając się do Niego, wreszcie przez nie dostępujemy samego zbawienia. Chrystus jest w liturgii prawdziwie i rzeczywiście obecny przez sprawczą moc Ducha Świętego w jej czynnościach i uchwytnych zmysłami znakach: w braterskim zgromadzeniu zebrany w Jego imię (por. Mt 18, 20), w osobie kapłana sprawującego święte tajemnice i przewodniczącego wiernym, w czytaniach Pisma świętego i żywym słowie aktualizującym jego orędzie w świętym zgromadzeniu, w Kościele gromadzącym się na modlitwie i dla śpiewania psalmów, w sakramentach, a w spo-

Katechizm Kościoła Katolickiego. Poznań 1994 nr 1069.

³ S. C z e r w i k. *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej i nowego Katechizmu Kościoła Katolickiego*. W: *Misterium liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego*. Red. J. Kopeć i in. Opole 1995 s. 19.

⁴ *Vicesimus quintus annus* nr 7

sób szczególnie i wzniosły w ofierze Mszy świętej pod postaciami eucharystycznymi, także wtedy gdy są one przechowywane jako pokarm życia dla Jego uczniów (KL 7). Tak więc Chrystus ciągle działa w liturgii i uświęca swoich uczniów we wspólnocie Kościoła, oddając wraz z owym Mistycznym swoim Ciałem najdoskonalszy i publiczny kult Bogu Ojcu. On dopełnia w liturgii odwieczny plan zbawienia ludzi, realizując nadal w świecie tajemnicę „mądrości Bożej” (1 Kor 2, 7), ukrytą od wieków i pokoleń, zapoczątkowaną przyjściem na świat Syna Bożego, zrealizowaną w orędziu Jego Dobrej Nowiny, a dopełnioną w kulminacyjnym wydarzeniu Jego dzieła – w paschalnym misterium Jego błogosławionej Męki, Zmartwychwstania i chwalebного Wniebowstąpienia (KL 5). On to „umierając zniweczył naszą śmierć, a zmartwychwstając przywrócił nam życie” (I prefacja wielkanocna), dokonując dzieła odkupienia ludzi i doskonałego uwielbienia Boga. Można więc powiedzieć, że kierunek paschalny jest przewodnim drogowskazem liturgii soborowej, sama ta tajemnica zaś centrum życia ucznia Chrystusowego. Uczestnicząc w sposób życiowy w tajemnicy Paschy Chrystusa, czyli w Jego pełnym miłości posłuszeństwie Ojcu aż do wyniszczenia na krzyżu oraz w mocy Jego zmartwychwstania, wskazującego na przyjęcie tej ofiary, ponawiamy w liturgii przejście naszego Pana do Ojca, które stanowi wzór dla naszego pełnego oddania się Bogu. Chrześcijanin w liturgii dokonuje także przejścia do Ojca, gdy przyśwaja sobie Chrystusową postawę posłuszeństwa i całkowitego oddania innym, dziękując Bogu i Ojcu za wszystko w imię Chrystusa. To paschalne piętno myślenia soborowego podkreśla więc trynitarny charakter całej liturgii. Chodzi tu o dynamiczną teologię trynitarną, której fundamentem jest Boży plan zbawienia, a podstawy znajdują się na kartach Nowego Testamentu, w kerygmie Ojców Kościoła i w konkluzjach modlitw starożytnej liturgii rzymskiej, zanoszonej „do Ojca przez Jezusa Chrystusa w jedności Ducha Świętego” Kierowani przez Ducha Świętego uczniowie Pana, jednomyślni z Chrystusem podczas liturgii i pozostający w duchowej komunii ze swoim Mistrzem, doświadczają tajemnicy Trójcy Świętej, której działanie jest obecne tylekroć, ilekroć sprawuje się liturgię. Ten trend myślenia soborowego, wyrażony przez takie terminy jak „misterium paschalne” „pamiętka” „celebracja” „obecność Chrystusa” czy „plan zbawienia” został przyswojony z tkanek teologii ruchu liturgicznego. Sama zaś wizja misterium (gr. *mystérion*) w soborowej liturgii, misterium wkomponowanego w kontekst historiozbawczy, naszkicowana w początkowej części Konstytucji o liturgii (KL 5 i 6), a powracająca w jej dalszej treści (KL 61, 104, 106), została rozwinięta w innych dokumentach Soboru (KDK 22, 38, 41; KO 2; DM 2, 14; DFK 16). Znalazła ona także pastoralne urzeczywistnienie w zreformowanych księgach liturgicz-

nych. Orientacja ta doprowadziła także do progresywnej interioryzacji celebrowanych w liturgii modeli misteriów zbawienia⁵ Owa liturgiczno-misteryjna duchowość, znajdująca odbicie w historiozbawczej orientacji całej posoborowej refleksji teologicznej, wpłynęła w decydujący sposób na spopularyzowanie nowego pojęcia liturgii, dalekiego od ujęcia jurydyczno-rubrycystycznego. Kościół jest dzisiaj świadom, że liturgia tkwi w odwiecznym planie Boga jako jego aktualny etap zbawczy, pozostający między Zesłaniem Ducha Świętego a Paruzją. Jest ona zbawczym „teraz” (*hodie*) i momentem przez Boga wybranym (aktualnym *kairós*) odwiecznego planu Bożego, zakorzenionego w przeszłości i będącego antycypacją eschatycznej pełni (por. KL 8). Stanowi ona nieustanne promieniowanie dynamizmu jednorazowego wydarzenia Paschy Chrystusa, którą urzeczywistnia pod osłoną zbawczych symboli i znaków. Liturgia jest uświęceniem ludzi oraz sprawowaniem doskonałego i publicznego kultu oddawanego przez Chrystusa Ojcu. Ta święta wymiana, dokonująca się między Ojcem a ludzkością, realizuje się bowiem za pośrednictwem Chrystusa mocą Ducha Świętego⁶ Odkrywając liturgię jako najważniejszy nurt życia chrześcijańskiego, kerygma soborowa zaznaczyła, iż jest ona szczytem, do którego zmiierzają wszystkie formy posługiwania Kościoła wobec świata, i zarazem źródłem ich mocy i skuteczności w działaniu dla dobra całej społeczności Kościoła i każdego z członków tej wspólnoty

Posoborowa wizja liturgii zbożaciła katechezę o tym misterium życia Kościoła. Pozwala to na pełniejsze sformułowanie opisowej definicji liturgii. Według ks. Stanisława Czerwika mogłaby ona zebrać następujące znamiona ją określające:

Liturgia jest kościelną (hierarchicznie uporządkowaną) celebracją chrześcijańskiego misterium (Paschy Chrystusa: Jego Męki, Śmierci, Zmartwychwstania, Wniebowstąpienia i Zesłania Ducha Świętego) w czasie od Zesłania Ducha Świętego do Paruzji; wypełnieniem pod osłoną symboli „dzieła”, jakie Ojciec zlecił do wykonania swojemu Wcielonemu Synowi (por. J 17, 4); przyjmowaniem przez Kościół – Oblubienicę Chrystusa – „błogosławieństw” zstępujących od Ojca, przez Syna, w Duchu Świętym (uświęcenie, zbawienie) i odpowiedzią „błogosławieństwa”, jakie Kościół zanosi do Ojca, przez Syna mocą Ducha Świętego (kult całkowity i publiczny); uczestnictwem w troistym wymiarze mesjańskiego posłannictwa Chrystusa – Proroka, Kapłana i Króla-pasterza (*martyria – leiturgia – dia-*

⁵ P J o u n e I. *La liturgie dans le Catéchisme de l'Eglise Catholique*. „Notitiae” 29:1993 s. 265-284; S. C z e r w i k. *Pojęcie i natura liturgii*. W: *Euntes docete. XXV lat Instytutu Liturgicznego na Wydziale Teologicznym Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie* Red. S. Koperek. Kraków 1993 s. 49-56.

⁶ S. C z e r w i k. *Obecność i działanie Ducha Świętego w liturgii Kościoła*. „Liturgia Sacra” 4:1998 s. 176-195.

konie), zapewniającym komunie (*koinonia*) z Ojcem, przez Syna, w Duchu Świętym oraz z całą społecznością Kościoła na ziemi, w niebie i w czyśćcu, aż do jej pełni w liturgii niebiańskiego Jezuralem, gdzie Bóg będzie „wszystkim we wszystkich” (por. KL 5-8; 1 Kor 15, 28)⁷

II. EKLEZJALNY WYMIAR LITURGII

Liturgia stanowi ciągłą manifestację bosko-ludzkiej natury Kościoła. „Sobór chciał widzieć w liturgii epifanię Kościoła, bowiem jest ona Kościołem trwającym na modlitwie. Sprawując kult Boży, Kościół wyraża to, czym jest w rzeczywistości: jeden, święty, katolicki i apostołski” – stwierdza Jan Paweł II⁸. Ta jedność Kościoła, jako braterskiej wspólnoty, widoczna jest zarówno w czynnościach liturgicznych, które „należą do całego Ciała Kościoła” (KL 26), a objawia się także w świętych posługach, które w imieniu Chrystusa są sprawowane dla dobra zgromadzonego ludu Bożego. Dlatego wszyscy „powinni być przekonani, że Kościół ujawnia się przede wszystkim w pełnym i czynnym uczestnictwie całego świętego Ludu Bożego w tych samych obchodach liturgicznych, zwłaszcza w tej samej Eucharystii, w jednej modlitwie, przy jednym ołtarzu pod przewodnictwem biskupa, otoczonego kapłanami i sługami ołtarza” (KL 41). Źródłem tej jedności, gromadzącej w wyznawaniu tej samej wiary ludzi różnych narodów i języków, jest Duch Święty, który uświęca i daje życie swoim wiernym przez Eucharystię i inne sakramenty, przekazując im duchowe łaski i błogosławieństwo Boże. Idea wspólnoty, stanowiąca centralną zasadę myślenia soborowego w Kościele⁹ została zaakcentowana także w działaniu kultycznym uczniów Pana, ukazując samą liturgię jako skuteczny znak Kościoła, wspólnoty ludu Bożego¹⁰. Dlatego sens reformy liturgii sprowadza się do tego, aby liturgia stała się pełnym wyrazem i znakiem jedności Kościoła-wspólnoty czy jego manifestacji, budujących duchową wspólnotę małych wspólnot lokalnych.

⁷ Zob. t e n ż e. *Pojęcie liturgii według dokumentów reformy soborowej* s. 33.

⁸ *Vicesimus quintus annus* nr 9.

⁹ E. N a g e l. *Der erklärte Wille des Konzils. Beobachtungen zu 30 Jahren Liturgischer Erneuerung*. „Gottesdienst” 30:1996 s. 97-99, 105-106.

¹⁰ Por. *Martyria, Liturgia, Diakonia*. Hrsg. von O. Semmelroth, R. Haubst, K. Rahner. Mainz 1968; *Leiturgia, Koinonia, Diakonia. Festschrift für Kardinal Franz König zum 75. Geburtstag* Hrsg. von R. Schulte. Wien 1980.

Kościół, podobnie jak Chrystus, jest sakramentem zbawienia i jedności ludu Bożego, czyli znakiem i narzędziem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem oraz gromadzenia ludzi w jedno przy realizowaniu planów Ojca dzięki posłudze Jezusa z Nazaretu i wylaniu miłości Ducha Świętego (por. KK 1 i 4). Ta wspólnota wiary, nadziei i miłości, społeczność ludzka i Mistyczne Ciało Chrystusa, widzialne zrzeczenie i wspólnota duchowa (por. KK 8) została powołana przez Boga dla uświęcenia i zbawienia ludzi jako lud me-sjański i załączek zbawienia dla całego rodzaju ludzkiego (por. KK 9). W budowaniu wspólnoty Kościoła na liturgii duszpasterze powinni współdziałać ze wszystkimi wiernymi, którzy partycypują z racji chrztu w funkcjach Bożego Pomazańca, Jezusa Chrystusa. Mają oni przez własne posługi i charyzmaty pracować dla wspólnego dzieła (por. KK 30) jako jedna rodzina, w której każdy wnosi swój wkład, „czyniąc tylko to i wszystko to, co należy do niego” (KL 28). Liturgia w szczególny sposób ukazuje więc Kościół jako społeczność zjednoczoną i uporządkowaną. Budowanie Ciała Chrystusa dokonuje się wówczas, gdy każdy z członków Kościoła wnosi do niego swój wkład, biorąc czynny udział w sprawowanym misterium liturgicznym. Chrześcijanin odkrywa w liturgii swoje miejsce i przeżywa tożsamość z Kościołem, gdyż wie, że jest tej wspólnocie potrzebny. Można więc powiedzieć za Janem Pawłem II: „W ten sposób i nade wszystko w liturgii jest głoszona, odczuwana i przeżywana Tajemnica Kościoła”¹¹

III. SAKRAMENTALNY WYMIAR LITURGII

Dzieło Chrystusa w liturgii ma charakter sakramentalny, ponieważ Jego misterium zbawienia uobecnia się w niej mocą Ducha Świętego; Jego Ciało, którym jest Kościół, jest jakby sakramentem (znakiem i narzędziem), w którym Duch Święty rozdziela misterium zbawienia. Przez swoje czynności liturgiczne Kościół pielgrzymujący uczestniczy już w liturgii niebieskiej otrzymując jej przedsmak (KKK 1111).

W ten sposób liturgia urzeczywistnia i objawia sam Kościół jako znak komunii z Bogiem i ludźmi przez Chrystusa w Duchu Świętym. To dzieło Chrystusa-Kapłana i Jego Ciała, czyli Kościoła, „w najwyższym stopniu przyczynia się do tego, aby wierni życiem swoim wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła” (KL 2).

¹¹ *Vicesimus quintus annus* nr 9

Wielkie tajemnice zbawienia dokonują się w liturgii dzięki obecności Chrystusa i mocą działającego w niej Ducha Świętego. Samo jednak doświadczenie spotkania ze zmartwychwstałym Panem realizuje się poprzez wiarę jej uczestników, będącą odpowiedzią człowieka na Boskie działanie, wyrażone zwłaszcza w słowie Bożym i łaskach sakramentalnych (por. KKK 1122-1129).

Głównym typem celebracji misterium chrześcijańskiego w Kościele jest realizacja ekonomii sakramentalnej. Pojęciem podstawowym przy jej rozumieniu jest biblijno-patrystyczna kategoria sakramentalności lub jeszcze bardziej dosadne określenie mówiące o jej misteryjności. Trzeba bowiem pamiętać, że całe życie chrześcijańskie jest nacechowane znamieniem misteryjności, czyli obecności Boga, który działa w historii człowieka i objawia się mu przez słowa, znaki i symbole. Taka pedagogia zbawienia zakłada stopniowe przybliżanie się Boga do człowieka. Realizuje się ona i wypełnia w Chrystusie, gdy „Słowo stało się Ciałem” Łaskawość Stwórcy i jego błogosławieństwo przenika więc ludzką historię, ujawnia się w zdumiewających i zbawczych wydarzeniach Starego i Nowego Testamentu, osiąga swe apogeum w paschalnym dziele Chrystusa, a dopełnia się w czasie Kościoła od wylania Ducha Świętego w dniu Pięćdziesiątnicy¹² Bóg objawia się człowiekowi, jeśli ten otwiera się na Jego miłość oraz odczytuje znaki i błogosławieństwa swego Stwórcy. Ten zbawczy dialog wypełnia się i aktualizuje w liturgii, która dla człowieka wiary jest egzystencjalną syntezą historii zbawienia i jej aktualnym wydarzeniem¹³ Z samej natury liturgii wypływa fundamentalne jej znaczenie i kwalifikacja każdego z jej działań jako dzieła Boga dla człowieka, któremu winno towarzyszyć dzieło człowieka dla Boga¹⁴ Dialog Boga z człowiekiem w liturgii objawia się z jednej strony poprzez uświęcającą inicjatywę Bożą, której towarzyszy z drugiej strony kult Kościoła, składany Stwórcy przez Chrystusa w Duchu Świętym. Zarówno więc bieg historii zbawienia, jak i rytm sprawowanego misterium Chrystusa w liturgii Kościoła ukazuje błogosławieństwo Boże, które w niej jest objawione i udzielane. „Jest zatem zrozumiałą podwójny wymiar liturgii chrześcijańskiej jako odpowiedzi wiary i miłości na

¹² B. Fischer. *Eine Stichprobe. Die grundlegende Katechese über die Liturgie der Sakramente in de Nrn. 1135-1199 des Weltkatechismus.* „Gottesdienst” 27/1993 s. 103-107

¹³ S. Pintori. *Il Catechismo della Chiesa Cattolica. Linee per la lettura e l'utilizzazione* Bologna 1993 s. 22-23; U. Ruth. *Der Weltkatechismus. Anspruch und Grenzen.* Freiburg 1993 s. 92-98.

¹⁴ N. Conte. *Guida alla lettura della seconda parte del CCC: La celebrazione del mistero cristiano.* W: *Guida al Catechismo della Chiesa Cattolica. Orientamenti per la conoscenza e l'utilizzazione.* Red. N. Conte. Torino 1993 s. 123-124.

«błogosławieństwa duchowe», którymi obdarza nas Ojciec” (KKK 1083). Dlatego Kościół, zjednoczony ze swoim Panem w Duchu Świętym, błogosławi Ojca za „Jego dar niewypowiedziany” i składa „ofiary z otrzymanych od Niego darów”, prosząc Go, by zesłał Ducha Świętego, który swoją mocą sprawi, że błogosławieństwa Bożego zbawienia przyniosą owoce życia. Duch Święty, działający w liturgii jako moc życia, przypomina ciągle i aktualizuje w niej misterium Chrystusa. On sprawia, że serca wiernych są zdolne na przyjęcie łask zmartwychwstałego Pana poprzez słuchanie słowa Bożego i odpowiedź wiary, która z kolei otwiera człowieka na działanie łaski. W mocy tegoż Ducha celebrowane i aktualizowane jest tu i teraz misterium Chrystusa we wspólnocie Kościoła.

W Duchu Świętym uczniowie Chrystusa budują wspólnotę z Bogiem i braćmi, a sam Kościół objawia się jako święte zgromadzenie. Ono to, dzięki darowi Ducha Świętego, staje się „jednym ciałem i jednym duchem” w Chrystusie, przyjmując zbawczy dar Syna i uczestnicząc w życiu Boga¹⁵. Te benedykcyjne i pneumatologiczne akcenty muszą być dostrzeżone w bogatej kerygmie o liturgii. Wskazuje ona, że „całe życie liturgiczne Kościoła koncentruje się wokół ofiary eucharystycznej i sakramentów” (KL 6). Owe znaki zbawienia, czerpiące swą moc z paschalnego misterium Chrystusa, przedłużają Jego działania w Kościele, a budując Ciało Mistyczne Chrystusa ukazują ludziom „tajemnicę komunii Boga Miłości, Jedyne w Trzech Osobach” Można więc powiedzieć, że „sakramenty będące «mocami, które wychodzą» z zawsze żywego i ożywiającego Ciała Chrystusa, oraz działaniami Ducha Świętego urzeczywistnionymi w Jego Ciele, którym jest Kościół, są «arcydziełami Bożymi» w nowym i wiecznym przymierzu” (KKK 1116). Ich celem jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa i oddawanie czci Bogu (por. KL 59 i KKK 1123). Jako znaki zbawienia pouczają one człowieka o działaniu łaski Chrystusa, a zakładając wiarę przyczyniają się także do jej wzrostu, umocnienia i wyrażenia. Tajemnica życia Chrystusa jest fundamentem tego, czego nadal przez posługę swego Kościoła Chrystus udziela w sakramentach według sławnego powiedzenia św. Leona Wielkiego: „To, co było widzialne w naszym Zbawicielu, przeszło do Jego misteriów”¹⁶

¹⁵ Por. Komisja Liturgiczna Centralnego Komitetu Obchodu Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. *Obecność Ducha Świętego w liturgii*. Tł. S. Czerwik. „Anamnesis” 4:1997/98 nr 14 s. 61-67

¹⁶ L e o n W i e l k i. *Sermones* 74, 2. PL 54, 389 A; KKK 1115.

Odwołując się do greckiego terminu *mystérion* (misterium) liturgia pragnie ukazać bogatą rzeczywistość zbawienia, która kryje się w komunii wewnętrznej sakramentów Kościoła. Słowo „misterium” w tej wizji sakramentów bliższe jest starożytnej refleksji Ojców Kościoła, według której źródłem i centrum wszystkich misteriów wiary jest sam Chrystus. Dlatego termin ten nie jest tu pojmowany w sensie określonej akcji kultycznej, lecz jako rzeczywistość zbawienia, czyli misterium Chrystusa, który stoi w centrum historii zbawienia. Chrystus jest sposobem, miejscem i czasem, w którym Bóg objawił swą wolę zbawienia ludzkości. On jest spełnieniem tego, co było obiecać i przewidziane od wieków (Mt 1, 21-23; Ap 21, 3). Dlatego można powiedzieć, że Chrystus jest sakramentem podstawowym, znakiem zbawczego działania Boga, symbolem pełnej i wszechogarniającej miłości¹⁷

Współczesny kerygmat o sakramentach różni się zdecydowanie od ich pojęcia wypracowanego w tradycyjnej teologii neoscholastycznej. Sakramenty nie są tu ukazane jako jakby „meteoryty łaski Bożej w pozbawionym tej łaski świecie”¹⁸, lecz są rozumiane jako znaczące i skuteczne wydarzenia zbawcze Chrystusa, których owoce stają się dostępne dzięki słowu Bożemu i wierze w celebracjach kapłańskiej wspólnoty Kościoła. Reasumując swój wywód o tych misteriach wiary *Katechizm* podaje:

Sakramenty są skutecznymi znakami łaski, ustanowionymi przez Chrystusa i powierzonymi Kościołowi. Przez te znaki jest nam udzielane życie Boże. Obrzędy widzialne, w których celebrowane są sakramenty, oznaczają i urzeczywistniają łaski właściwe każdemu sakramentowi. Przynoszą one owoc u tych, którzy je przyjmują z odpowiednią dyspozycją (KKK 1131).

Sakramenty wyznaczają etapy rozwoju duchowego życia człowieka. Odwołując się do analogii z życiem biologicznym człowieka, wyznaczanym przez narodziny i wzrost, odkrywanie przez jednostkę obowiązków społecznych i podejmowanie swego życiowego powołania, *Katechizm* dzieli siedem sakramentów Kościoła na trzy grupy. Obejmują one wszystkie etapy i wszystkie ważniejsze momenty życia chrześcijańskiego.

U jego początku stoją sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego: chrzest, bierzmowanie i Eucharystia. Dają one duchowe narodzenie i rozwój chrześcijańskiego życia wiary „Na nich opiera się wspólne powołanie wszyst-

¹⁷ D. S a r t o r e. *I sette sacramenti della Chiesa*. W: *Catechismo della Chiesa Cattolica*. Red. R Fisichella. Torino 1993 s. 865.

¹⁸ K. K o c h. *Kirchliches Leben im Zeichen des Mysteries Gottes*. W: *Weisheit im Mysteries*. Hrsg. von A. Schilson. Mainz 1980 s. 325; A. L ä p p l e. *Arbeitsbuch zum Katechismus der Katholischen Kirche*. Augsberg 1993 s. 289.

kich uczniów Chrystusa, powołanie do świętości i misji ewangelizacji świata. Udzielają one łask koniecznych do życia według Ducha podczas ziemskiej pielgrzymki prowadzącej do Ojczyzny” (KKK 1533).

Dwa dalsze sakramenty mają charakter leczący dla tego, kto otrzymał już nowe życie w Chrystusie. Przebywając w „naszym przybytku doczesnego zamieszkania” (2 Kor 5, 1) jesteśmy narażeni na słabość, cierpienie, chorobę i śmierć, nowe życie dziecka Bożego może więc ulec w nas osłabieniu, a nawet można je utracić przez grzech. Dlatego Chrystus, lekarz naszych dusz i ciał, który uzdrawiał chorych przywracając im zdrowie (Mk 2, 1-12) i odpuszczał grzechy skruszonym w sercu, „chciał, by Kościół mocą Ducha Świętego kontynuował Jego dzieło uzdrowienia i zbawienia” (KKK 1421). Cel ten realizują dwa sakramenty uzdrowienia: sakrament pokuty i pojednania oraz namaszczenie chorych.

Wreszcie dwa sakramenty: święceń i małżeństwa służą wspólnocie i posłaniu wiernych. Noszą one nazwę sakramentów w służbie komunii, gdyż „nastawione są na zbawienie innych ludzi. Przez służbę innym przyczyniają się także do zbawienia osobistego. Udzielają one szczególnego posłania w Kościele i służą budowaniu Ludu Bożego” (KKK 1534). „Przyjmujący sakrament święceń zostają *konsekrowani*, by w imię Chrystusa «karmili Kościół słowem i łaską Bożą». Z kolei «osobny sakrament umacnia i jakby konsekruje małżonków chrześcijańskich do obowiązków i godności ich stanu»” (KKK 1535).

W posoborowej kerygmie sakramentalnej stwierdza się, że owe misteria łaski owocują nie tylko dla jednostki, ale dla całej wspólnoty uczniów Chrystusa. Sprawowane przez Kościół i dla Kościoła, budują one jego duchową moc, pozwalając także na rozpoznanie go jako ludu Bożego, zjednoczonego jednością Ojca, Syna i Ducha Świętego. Sama skuteczność łask sakramentalnych łączy się ze stopniem naszego uczestnictwa w misterium Chrystusa i Kościoła. Jest ona łaską wyrażoną przez różne znaki, choć każdy dar sakramentalny udzielony człowiekowi pochodzi od Chrystusa jako Prasadamentu, źródła i przyczyny wszystkich sakramentów.

IV WSPÓLNOTOWY WYMIAR LITURGII

Wraz z dowartościowaniem zbawczego źródła liturgii i jej wymiaru eklesjalnego Sobór podkreślił zasadę czynnego uczestnictwa wiernych w tym misterium, opartą na wykonywaniu przez nich funkcji kapłańskich. Było to istot-

ną nowością w porównaniu z dotychczas panującym modelem sklerykalizowanej liturgii potrydenckiej, w której tylko duchowni pełnili prawdziwe funkcje liturgiczne, podczas gdy lud był niemal niemym jej uczestnikiem. Z prawdy o wspólnym kapłaństwie wszystkich ochrzczonych wyrósł ważny postulat przy rewizji przyszłych ksiąg liturgicznych, w których należało przewidzieć aktywną rolę wiernych (KL 14, 29, 31), samo zaś uczestnictwo w liturgii zostało uznane przez dokumenty soborowe za istotne prawo i obowiązek całej społeczności ochrzczonych. Fundamentem dla tego uczestnictwa jest bowiem udział ochrzczonego w potrójnym wymiarze mesjańskiego posłannictwa Jezusa Chrystusa: Kapłana, Proroka i Króla. Jednocześnie ukazane w jasnym świetle królewskie kapłaństwo ochrzczonych zostało związane z ich prawem i obowiązkiem do czynnego, pełnego i świadomego udziału w liturgii, będącej „pierwszym i niezastąpionym źródłem, z którego wierni czerpią ducha prawdziwie chrześcijańskiego” (KL 14). Tym samym także w nowej wizji kultu Bożego i w samej jego naturze uznał Sobór zwornik i syntezę trzech podstawowych nurtów życia Kościoła: liturgii (gr. *leitourgía*), świadectwa (gr. *martyría*) i służby (gr. *diakonía*), mających prowadzić do ostatecznego zjednoczenia ludzi z Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym (gr. *koinonía*).

Kościół jako wspólnota, uczestnicząc w misji namaszczonego Duchem Świętym Chrystusa, spełnia w liturgii Jego posługę. Dlatego tajemnicę liturgii należy rozważać jako dopełnienie misji Chrystusa Sługi. Liturgia jest nieustannym uobecnianiem w obliczu Kościoła przez całą jego wspólnotę posługi Jezusa Chrystusa, który wypełnił wolę Ojca dla zbawienia świata. To, co jest istotne w posłudze Chrystusa: Jego posłuszeństwo aż do śmierci, Jego oddanie życia dla ludzi i Jego ofiara dla zbawienia świata – nieustannie żyje w Kościele i jest uobecnianie w liturgii i przez liturgię. Liturgia bowiem jest służbą Bogu i ludziom, w której ciągle w życiu Kościoła dopełnia się posługa Chrystusa Sługi podjęta dla zbawienia świata. Charyzmat liturgii, czyli dar zrozumienia jej istoty, zawiera się w pojęciu służby, którą w duchu prawdziwej diakonii realizują wszyscy ministrowie ją sprawujący, tj. biskupi, prezbiterzy, diakoni czy inne osoby powołane przez Kościół i spełniające swe ministeria, oraz cała społeczność uczniów Pana zjednoczona między sobą dzięki mocy Ducha Świętego. Posoborowy kerygmat akcentuje, że liturgia jest działaniem „Chrystusa całego” (*Christus totus*), tj. Jego Głowy i Mistycznego Ciała, czyli Kościoła. „Liturgię celebryje cała wspólnota, Ciało Chrystusa zjednoczone ze swoją Głową” – mówi *Katechizm Kościoła Katolickiego* (KKK 1140) i natychmiast wyjaśnia: „Zgromadzenie, które celebryje, jest wspólnotą ochrzczonych, którzy «poświęceni są przez odrodzenie i namaszczenie Duchem Świętym jako dom duchowy i święte kapłaństwo, aby skła-

dać ofiary duchowe». To «kapłaństwo wspólne» jest kapłaństwem Chrystusa, jedyne kapłana, w którym uczestniczą wszyscy członkowie” (KK 10; KKK 1141). Uznanie zgromadzenia liturgicznego za celebransę, czyli podmiot liturgii, stanowi znaczący krok w posoborowej koncepcji liturgii. Wskazuje to na określone wezwania ze strony Boga, w Kościele, do specjalnej posługi względem wspólnoty. Zarówno ci, którzy są konsekrowani przez sakrament święceń jako „ikony” Chrystusa Głowy, jak i ci, którzy ze względu na funkcje kapłaństwa wspólnego wiernych mają zlecone szczególne ministeria względem tejże wspólnoty, wykonują swe zadania jako prawdziwi słudzy liturgii. Pierwsi winni się czuć jej sługami, powołanymi do tego, aby pomagać innym ochrzczonym wypełniać funkcje wynikające z kapłaństwa wspólnego. Drudzy mają zmierzać do „pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, którego domaga się sama natura liturgii” (KL 14; KKK 1141).

Zasada głosząca, że liturgia jest dziełem całego Kościoła, zakłada wielorakość funkcji i posług, niesie dla każdego wiernego potrzebę rezygnacji z ciasnego egoizmu i przyjęcia myślenia wspólnotowego. Niewłączenie do liturgii posług ludzi świeckich przekreślałoby czytelność sprawowanego przez wspólnotę aktu kultycznego, zubożałoby udział w nim wiernych, zmniejszyło szansę dla duchowej formacji i prowadziło do zaciemnienia samej natury Kościoła, który w zgromadzeniu wezwanych przez Boga osób ujawnia się jako lud Boży Nowego Przymierza. W owej aktywizacji wszystkich uczestników celebracji liturgicznych występuje więc ważny stymulator dla samego pogłębienia i formacji mistagogicznej tych, którzy zależnie od stopnia święceń, posługi czy swego miejsca we wspólnocie oraz duchowego przygotowania powinni spełniać przewidziane dla nich czynności liturgiczne. Aktywizacja zgromadzenia liturgicznego jest w odnowionej liturgii jednym z ważnych zadań budowania poczucia wspólnoty, obok udziału każdego jej członka w dialogu liturgicznym: głośnych modlitw i aklamacji, zachowania jednolitej postawy i gestów, uczestnictwa w modlitwie spontanicznej, darze ołtarza lub dzielenia się braterskim znakiem pokoju. Liturgia wspólnotowa nie może być tylko rytualną celebracją lub sztuczną czy skostniałą formą przyjętego z góry intelektualnego założenia, ale ma się przemienić w spontaniczne świadectwo wiary i aktywnego zaangażowania jej uczestników. W kościołach parafialnych liturgię należałoby przestać „celebrować”, a uczynić ją bardziej rodzinną, by przez nią wierni łatwiej mogli pojąć naukę o obecności Chrystusa we wspólnocie braterskiej oraz samo orędzie o Emanuelu (Bogu z nami), zwiastowanym słowami „Pan z wami” W wyróżniającej się duchem wspólnotowym celebracji liturgii występuje istotny trend i zwornik duchowej formacji kapłana

i laika, zrozumienie natury samego Kościoła jako wspólnoty ludu Bożego, odnajdującego jedność z Panem i braćmi w sprawowanych tajemnicach zbawienia. To bowiem w liturgii życie ucznia Pana jest ściśle skorelowane z Jego zbawczym dziełem. Uczestnicząc w misterium liturgicznym dotykamy rzeczywistości sakramentalnej (*res sacramenti*), która jednak ma najgłębsze powiązania z konkretnym życiem człowieka i wspólnoty uczniów Pana. Warunkiem jednak personalnego oddziaływania liturgii jest jej dostępność i doskonałość. Widziana więc w bogactwie tajemnicy Chrystusa liturgia ma cechy obiektywności, jednak dla konkretnego człowieka powinna ona nabrać znamion dotykającego go wydarzenia zbawczego, dostępnego przez swoją zewnętrzną postać i łatwo przyswajalnego, tak jak codzienny pokarm. Ta postać doświadczenia w spotkaniu z Chrystusem i braćmi nie powinna kończyć się przy ołtarzu, ale przemieniać się w Chrystusowy styl życia, stanowiący przedłużenie wydarzenia liturgii ołtarza¹⁹

Liturgia w Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* jest widziana jako decydująca forma realizacji Kościoła i szkoła organicznej formacji całej wspólnoty ludu Bożego. Metoda tej formacji do aktywnego i owocnego udziału w liturgii zakłada ciągłość wychowania religijnego, którego fundamenty kładzie się w rodzinie, czyli Kościele domowym, a rozwija w środowiskach innych wspólnot eklezjalnych, ruchów kościelnych, a nade wszystko w parafii jako wspólnocie wspólnot. Tylko sposób sprawowania liturgii w tych grupach uczniów Pana, pozbawiony formalizmu, rutyny, przymusu czy czysto zewnętrznego rytualizmu, a stanowiący prawdziwy wyraz życia chrześcijańskiego danej wspólnoty czy grupy ewangelicznej, może stworzyć właściwy klimat dla duchowej formacji jej członków. Można powiedzieć, że chrześcijanie danej wspólnoty wskazują, jaka jest ich liturgia, ale i odwrotnie: także codzienne relacje wierzących są znakiem, w jakiej mierze szczerze partycypują oni w służbie Bożej. W owej formacji do umiejętności dzielenia się wiarą i miłością w zgromadzeniach liturgicznych nieodzowne jest nawiązywanie do wewnętrznych dyspozycji, jakie ukształtował w uczniu Pana Kościół domowy lub mała grupa. Czasem dopiero w małej wspólnocie uczy się chrześcijanin właściwego przeżycia żywego kontaktu z Chrystusem i braćmi, przygotowując się w tych mniejszych środowiskach do owocnego udziału w liturgii większych wspólnot czy uzupełniając w tych małych grupach braki forma-

¹⁹ J. J. K o p e ć. *Liturgia źródłem formacji życia chrześcijańskiego według ks. Wojciecha Danielskiego*. W: *Człowiek paschalny* Carlsberg 1986 s. 139-168.

cyjne, jakie wystąpiły u niego w wyniku niewłaściwego wychowania religijnego w rodzinie, kręgu rówieśniczym lub parafii.

Dokonująca się w ruchach kościelnych formacja, zmierzająca do świadomego przeżycia wiary i odkrycia swego powołania we wspólnocie, jest związana z nowymi wspólnotowymi formami kultu. Nawiązują one najczęściej do typów inicjacji katechumenalnej, a akcentują pierwszoplanową rolę wiary w procesie zbawczym oraz wskazują na prymat słowa w zbawczym pośrednictwie Kościoła. Te nowe postaci liturgii małych wspólnot mogą być wykorzystane w formacji wspólnot parafialnych dla kształtowania w nich środowiska wiary dla tych ludzi ochrzczonych, którzy nie przeszli przez normalne etapy formacji i organicznego rozwoju życia chrześcijańskiego, odpowiadające trzem etapom na drodze do wiary: ewangelizacji, katechumenatowi i katechezie. Dlatego duszpasterstwo parafialne winno z życzliwością odnosić się do tej formacji, a ich praktykami i liturgią nastawioną na rzeczywistość budzenia wiary wzbogacać oddziaływania duszpasterskie. Członków małych wspólnot należy włączyć do budowania Kościoła przez liturgię, przyznając im aktywne miejsce w sprawowaniu świętych tajemnic i ukazywaniu przez własne świadectwo czynnego uczestnictwa w odnowionej liturgii. Oni to mają innym członkom wspólnoty wskazać, jak uczeń Pana w sposób zaangażowany i modlitewny współprzeżywa tajemnice liturgiczne i współofiaruje się na co dzień z Chrystusem Ojcu. Brak zaufania do małych wspólnot, które podejmują w swoim środowisku zadania ewangelizacyjne, i oskarżanie ich o izolacjonizm lub niewykazywanie zaangażowania w życie parafii wskazuje, iż sam duszpasterz nie rozumie swojej roli jako budowniczego wspólnoty. Parafia przyszłości będzie wspólnotą wspólnot, a jej pasterz ma także w niedzielnej i świątecznej liturgii wykorzystywać charyzmaty małych grup zaangażowanych uczniów Pana, zapraszając ich do wyrażenia własnego świadectwa wiary w sprawowanej liturgii. Istotny bowiem sens odnowy i realizacji odnowionej liturgii sprowadza się do budowania żywych zgromadzeń liturgicznych, które byłyby skutecznym znakiem wspólnoty, objawiającej tajemnicę samego Kościoła²⁰. Budowa żywego Kościoła w liturgii i przez liturgię ma doprowadzić do harmonijnej współpracy między oddolnym, charyzmatycznym ruchem odnowy liturgii a urzędową i instytucjonalną, acz nie pozbawioną także charyzmatu, postacią kultu zawartą w księgach liturgicznych i konkretnych wskazaniach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.

²⁰ J. K o p e ć. *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 38:1985 s. 272-276.

Liturgia w swoich zasadniczych formach i postaciach, jakimi są sprawowanie sakramentów, obchód świąt i przeżywanie okresów liturgicznych, odgrywa centralną rolę ujawniania Kościoła przez żywego ducha wiary lokalnych wspólnot. W samych parafiach należy pogłębiać jej przeżycie przez stopniowe przekształcanie grup „dewocyjnych” w kręgi biblijne, zespoły modlitewne i apostołskie oraz środowiska formacyjne laikatu, związanego z ruchami kościelnymi. One to w strukturze tradycyjnych parafii mają pełnić rolę żywych komórek, z których wychodzą nowe inspiracje dla odnowy wspólnoty parafialnej²¹ Jednocześnie ci uformowani świadkowie Pana winni być włączani w sakramentalne formy wychowania i sprawowania liturgii, przejmując zadania katechistów w grupach i zespołach rodzin, których przedstawiciele mają przyjąć sakramenty inicjacji, znaki budowy wspólnoty lub duchowe pomoce dla uzdrowienia życia chrześcijańskiego. Ważnym zadaniem animatorów odnowy życia wiary w rodzinach jest stworzenie klimatu przeżycia danego sakramentu nie tylko przez konkretną jednostkę, ale całą wspólnotę rodzinną. Połączona z liturgią rodzinną katecheza sakramentalna w małych zespołach winna mieć formę dialogu, nawiązującego do treści biblijnych i pomocy katechetycznych. Ułatwić ona ma uczestnikom pogłębienie wiary i jej aktualizację w przyjmowanym sakramencie, by uczynić bardziej skuteczną jego łaskę²² W realizację tego zadania winni być włączeni nie tylko poszczególni uczniowie Pana, ale nade wszystko ich aktywne grupy. Dotyczyć to powinno przygotowania do chrztu osób dorosłych, które swoje dojrzewanie do wiary mogą przeżyć w grupie katechumenalnej zorganizowanej w większych ośrodkach kościelnych, a w przypadku małych wspólnot winny nauczyć się żyć po chrześcijańsku w rodzinie żyjącej na co dzień duchem Ewangelii, pozostając jednocześnie pod opieką duszpasterza lub katechety Obecność uformowanych świadków Pana we wspólnocie parafialnej winna być dostrzeżona jako duszpasterska szansa w przygotowaniu do małżeństwa, bierzmowania, pierwszej Komunii czy sakramentu pokuty i pojednania. We wszystkich tych formach katechezy sakramentalnej mogą uczestniczyć świeccy apostoł-

²¹ F B l a c h n i c k i. *Liturgia a współczesni chrześcijanie*. „Collectanea Theologica” 39:1969 fasc. 3 s. 118.120; B. B i e l a. *Kościół – wspólnota. Wspólnota jako zasada urzeczywistniania się Kościoła w ujęciu ks. Franciszka Blachnickiego (1921-1987)*. Katowice 1993 s. 81-93; W G ł o w a. *Współpraca duchowieństwa laikatem w ewangelizacji parafii przez liturgię* „Liturgia Sacra” 4:1998 s. 227-242.

²² H. D o b i o s z. *Wspólnota parafialna a przekaz wiary w warunkach posoborowego duszpasterstwa w Republice Federalnej Niemiec*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 34:1987 z. 6 s. 103-124.

wie wiary, podprowadzając swoich bliźnich do bogatszego przeżycia łaski sakramentu przez tworzenie klimatu nawrócenia serca i przeżycia spotkania z Chrystusem i braćmi. Z tymi formami katechezy sakramentalnej mogą być połączone formy świadectwa i liturgii małych grup, które opierając się na schemacie liturgii słowa, rewizji życia w zespole czy doświadczeniu w dzieleniu się Ewangelią na co dzień, mogą odświeżać rąbek tajemnicy sakramentalnej i przeżycie spotkania z uwielbionym Jezusem. Kościoły lokalne mają tu wielkie możliwości w wypracowywaniu własnych form tej liturgii, która realizowana w rodzinie, małej grupie lub ruchu kościelnym przyczynia się do odkrywania tajemnic wiary i wpływa na lepsze ich rozumienie i wprowadzanie w życie.

Akcent położony w liturgii na jej sprawowanie przez ludzi ochrzczonych należących do rodziny jako Kościoła domowego (KK 11) poszerza samo pojęcie tego misterium o nowy wymiar wspólnotowy. Biorąc pod uwagę, że także świeccy słudzy Chrystusa, partycypujący w kapłaństwie wspólnotowym, są wezwani do „składania duchowych ofiar”, a we wspólnocie braterskiej mogą wykonywać pewne czynności liturgiczne, np. uczestniczyć w rodzinnej formie Liturgii Godzin, rozdzielaniu Komunii chorym, sprawowaniu błogosławieństw itp., czujemy się uprawnieni do posługiwania się pojęciem liturgii Kościoła domowego. Tym samym też pojęcie liturgii poszerzyłoby się o cechę jej rodzinnej celebracji, prowadząc do nowej definicji tego misterium:

Liturgia jest wspólnotową celebracją chrześcijańskiego misterium zbawienia przez ochrzczonych, którzy jako słudzy Chrystusa i święte kapłaństwo w czasie od Zesłania Ducha Świętego do Paruzji uobecniają z wiarą przez święte znaki i czynności paschalne dzieło Chrystusa, uczestnicząc w kapłańskiej, prorockiej i pasterskiej posłudze naszego Pana i wraz z Nim w Duchu Świętym zanoszą nieustanny hymn czci i uwielbienia do Boga i Ojca wszelkiego miłosierdzia, a w owocach swego uświęcenia ukazują przemieniającą moc łaski zmartwychwstałego Jezusa, budując na co dzień w sobie i otaczającym świecie Boże Królestwo miłości i pokoju, zapowiadające już obecnie chwałę niebieskiego Jeruzalem.

V FORMACYJNY WYMIAR LITURGII

Reforma liturgii przyjęta „w duchu posłuszeństwa i z radosnym zapalem” przez Kościół w Polsce została już zasadniczo zrealizowana na płaszczyźnie rubrycystyczno-obrzędowej, z niewątpliwymi znamionami ożywienia zewnętrznego uczestnictwa wiernych. Ale także tu sytuacja z minionego cza-

su, gdy Kościół przy formacji dorosłych, młodzieży i dzieci był zamknięty w murach świątyni i sal katechetycznych, utrwaliła legalistyczne podejście do liturgii i duszpasterstwa u duchownych i świeckich. Ujawnia się ono nadal w stagnacji, skostnieniu i rytualizacji przeciętnych typów celebracji w kościołach parafialnych. Ten stan rzeczy potwierdza przyjęcie fałszywej przesłanki pastoralnej, że samo duszpasterstwo w Polsce jest masowe, tj. nastawione na tłumy, a w nikłym stopniu otwarte na formację personalną²³ Doprowadziło to do tego, iż w licznych zgromadzeniach religijnych dominowały w liturgii czynniki emocjonalnego i zewnętrznego oddziaływania, np. polityczne akcenty w homiliach, eksponowanie emblematów i samych przedstawicielstw grup zawodowych, uroczyste powitania uczestników celebracji, popisy chórów i orkiestr czy śpiew popularnych pieśni kościelnych, nie mający jednak związku z treścią celebracji liturgicznej. Choć te uroczyste celebracje okazjonalne, pielgrzymkowe lub jubileuszowe spełniały swoją funkcję w zakresie manifestacji wiary, przekazu informacji społeczno-religijnych czy dostarczaniu poczucia siły ludziom wierzącym, nie miały jednak istotnego znaczenia dla liturgicznej formacji wewnętrznej laikatu, a także w nikłym stopniu oddziaływały na podnoszenie formacyjnego stylu celebracji parafialnej. W celebracjach parafialnych bowiem nadal brak spoistości zgromadzenia liturgicznego, nagminną jego cechą jest feminizacja, nieczytelność znaków, nikłość dostępu świeckich do spełniania posług liturgicznych, a przeważa upadek kultury muzycznej, nikły udział mężczyzn, nie mówiąc o dostrzegalnych także u celebransów symptomach rutyny i pośpiechu²⁴ Te objawy skostnienia zauważa zwłaszcza młodzież, dystansując się od niedzielного udziału we Mszy świętej. Niepokojącym zjawiskiem jest także załamanie się w wielkich miastach uczestnictwa w Najświętszej Ofierze znacznej części dzieci, mimo iż większość tej populacji korzysta nadal z nauczania religii w szkole. Formacja liturgiczna młodej generacji Polaków jest więc ciągle problemem otwartym. Organizatorami form sprawowania świętych misterii i inspiratorami samej formacji mają być duchowni „przeniknięci duchem liturgii” którzy zaproszą do tych celebracji zaangażowanych ludzi świeckich i przedstawicieli młodego pokolenia. Przede wszystkim należy kształtować odpowiedni klimat dla interioryzacji sprawowania liturgii i realizacji jej postulatów, następnie winno się tworzyć stosowną świadomość o konieczności kształtowania żywej liturgii z udziałem całej wspólnoty i wreszcie zmierzać do szeregu działań nad wypra-

K o p e ć. *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna* s. 275-278.

²⁴ II Polski Synod Plenarny. *Teksty robocze*. Poznań-Warszawa 1991 s. 79-83

cowaniem nowych modeli sprawowania liturgii, uwzględniających duchową sytuację jej uczestników. Dla organizatora i mistagoga liturgii oznacza to integralną pracę nad formacją kręgów laikatu, które mogłyby wspomagać duchownych w sprawowaniu świętych misterii. Zakłada to poznanie możliwości pastoralnych i sposobów celebracji uwzględniających współczesne zasady mistagogii liturgicznej, duchowości, psychologii religii i teorii komunikacji form kultowych i pobożności ludowej (*initiatio, eruditio, devotio et afflatus sacrae liturgiae*). Ma to uwidocznic się w integracji wokół liturgii wszystkich działań duszpasterskich, przejawiających się w wewnętrznej łączności między kultem Kościoła a katechezą, formacją religijną i przepowiadaniem²⁵

Model formacji liturgicznej świeckich uczniów Chrystusa w większości działań duszpasterskich nosi nadal znamiona klerykalno-indywidualistyczne, widząc w działaniach laikatu podczas sprawowania misterii wiary przedłużone ramię duszpasterstwa duchownych. Formy apostołatu liturgicznego wypracowane natomiast przez myśl soborową widzą w liturgii zasadę budowania wspólnoty kościelnej, a w aktywności ludzi świeckich autonomiczne prawo ochrzczonych do występowania nie tylko w roli uczestników życia kultowego, ale także jego organizatorów. Chodzi tu o możliwość tworzenia kręgów, środowisk i centrów mistagogii liturgicznej związanych z ruchami eklezjalnymi²⁶, a także sprawowania liturgii przez wykonywanie określonych posług: lektora, komentatora, kantora, rozdzielającego Komunię, sprawującego błogosławieństwa, realizującego rolę katechety czy podejmującego zadania diakona. W realizacji tych posług należy wystrzegać się dyskryminowania kogokolwiek, np. kobiet czy sióstr zakonnych przez ich niedopuszczenie do posługi rozdzielających Komunię świętą, gdyż zaprzeczałoby to idei prawdziwej wspólnoty, w której ma panować duch braterstwa, równości i solidarności. Nawet w tych wspólnotach parafialnych, w których pracuje kilku duchownych, jest miejsce na włączenie ludzi świeckich w liturgię i realizowaną przez nią formację. Powołanie uformowanych ludzi świeckich do posług w liturgii winno być tu łączone z ich zaproszeniem do przygotowania liturgii niedzielnej przez zespół wiernych wspomagających swoich duszpasterzy. Grupa takich zaangażowanych apostołów formacji liturgicznej winna wspomagać duszpasterza w doborze posług i śpiewów, organizacji nabożeństw i usta-

²⁵ J. J. K o p e ć. *Reforma liturgii po 30 latach od edycji soborowej konstytucji Sacrosanctum Concilium*. W: *Studia Liturgiczno-Pastoralne*. T. 2. Opole 1994 s. 30; Ś w i e r z a w s k i. *Kaznodzieja jako mistagog*. „Anamnesis” 3:1996/97 nr 11 s. 58-64.

²⁶ *Ruchy katolickie w Polsce*. Oprac. Rada Ruchów Katolickich. Warszawa 1994 s. 12-14.

laniu tematu homilii czy kazania, które uwzględniałyby duchowe potrzeby wspólnoty. Współdziałanie to winno być zaznaczone zwłaszcza przy parafialnej formacji sakramentalnej. Taka projekcja liturgii jest po prostu nieodzowna, gdyż chodzi o przygotowanie liturgii z udziałem młodzieży i dzieci. Ma ona wciągać młodych uczniów Chrystusa swoją treścią i formą w święte misteria, stanowiąc dla nich okazję dla ujawnienia wiary i doświadczenia przeżycia spotkania z Chrystusem w duchu radości, braterstwa, spontaniczności i głębokiej refleksji nad sensem własnego życia²⁷

Formy liturgicznego apostołatu duchowieństwa i świeckich we wspólnotach parafialnych, dalekie od nieufności wobec tych ostatnich, winny widzieć szansę dla ożywienia duszpasterskiego parafii we włączeniu w rytm jej życia duchowego uformowanych przedstawicieli eklezjalnych ruchów i wspólnot laikatu. Wobec istniejących potrzeb duszpasterskich za mało docenia się ich obecność w strukturze parafii jako wspólnoty wspólnot. W wielu parafiach sami kapłani przygotowują młodzież i dzieci do sakramentów świętych. Także spotkania z rodzicami są rzadkie lub ograniczają się do spraw organizacyjnych i tym samym forma inicjacji sakramentalnej ma znamię prywatności, obejmując tylko samych młodych uczniów Pana, którzy w niej uczestniczą, a minimalnie angażuje środowiska rodzinne i rówieśnicze. Mało doceniani są tu zarówno rodzice chrzestni, jak i świadkowie bierzmowania. Zbyt rzadko też przygotowanie do sakramentów uwzględnia doświadczenia ruchów odnowy i angażuje ich animatorów do pracy w małych grupach²⁸

Formacja liturgiczna dokonuje się we wspólnocie, której członkowie, napełnieni Duchem Świętym i karmieni sakramentami paschalnymi, występują nie tylko w roli uczestników działań wychowawczych, ale także organizatorów życia na co dzień tajemnicami wiary. Mistagogia ta realizuje się najpierw w rodzinie, która jest Kościołem domowym. Sam zaś styl życia rodzinnego ma istotny wpływ na odkrywanie obecności Boga pośród Jego ludu i spotkania z Nim w działaniach kultowych. Rola przewodników w tej formacji przysługuje rodzicom, którzy od chrztu uczestniczą w powszechnym kapłaństwie, dodatkowo zaś przez sakrament małżeństwa są upełnomocnieni, upoważnieni i umocnieni do wykonywania funkcji nauczycielskiej, kapłańskiej i pasterskiej w Kościele domowym. Misterium rodziny związane jest ściśle z liturgią domową, dając szansę realizowania form pobożności i autentycznej modlitwy

²⁷ S. S z c z e p a n i e c. *Ceremoniał posług liturgicznych*. Kraków 1987 s. 9-15.

²⁸ T e n Ź c. *Podział funkcji w zgromadzeniu liturgicznym. Głos w dyskusji do II Polskiego Synodu Plenarnego*. Kraków 1995 s. 5-7

przez przeżycie tajemnicy Boga doświadczane w duchu i prawdzie codziennego życia. W środowisku rodzinnym kształtowane są naturalne dyspozycje ucznia Pana, takie jak: poczucie wspólnoty, otwarcie na zbawienie, postawa służby i osobowej czci, duch wdzięczności, szczerości i pokornej akceptacji siebie, prawdziwy obraz Boga jako łaskawego Ojca. Te duchowe sprawności, ukształtowane przez świadectwo rodziców jako pierwszych mistrzów modlitwy i liturgów życia wspólnotowego, znajdują dopełnienie i przedłużenie w oficjalnym kulcie Kościoła przez wewnętrzne postawy czynnego uczestnictwa w liturgii, takie jak: umiejętność spotkania się i pojednania z innymi, słuchania, czynnej miłości, wdzięczności i dziękczynienia, ofiary i poświęcenia dla innych, duchowej jedności, misyjnego posłannictwa i odpowiedzialności za braterską wspólnotę. Akcentują one potrzebę budowania parafii jako zintegrowanej wspólnoty.

VI. MISTAGOGICZNY WYMIAR LITURGII

Misterium liturgii stanowi przedłużenie bosko-ludzkiej struktury Słowa Wcielonego. Jest ona wydarzeniem nadprzyrodzonym, uobecniającym dzieło paschalne zmartwychwstałego Pana, ale jednocześnie jako zjawisko społeczne podlega prawu zmiany i aktualizacji do realiów życia wspólnoty kościelnej. To założenie niesie dla wspólnoty uczniów Pana określone konsekwencje. Dla Kościoła niebezpieczne byłoby zatrzymanie się na ceremonialnej, jurydycznej i rytualnej stronie liturgii, bez równoczesnego dostrzeżenia jej zbawczego, duchowego i formacyjnego waloru, wyznaczonego przez dynamiczny klimat dokonującego się w tym misterium dialogu wiary człowieka z Bogiem, powiązanego z aktualnym doświadczeniem spotkania z Chrystusem zmartwychwstałym. Dlatego liturgia, jako misterium wiary, ośrodek i źródło zbawienia, wymaga ze swej natury inicjacji i zrozumienia zawartego w niej wezwania Bożego, toteż „wiele należy jeszcze zrobić, by kapłanom i wiernym dopomóc w zgłębieniu obrzędów i tekstów liturgicznych” a zwłaszcza „w zainicjowaniu na wzór Ojców Kościoła katechezy mistagogicznej sakramentów”²⁹ To wnikliwe zgłębienie liturgii, sprawowanej według aktualnych ksiąg i przeżywanej zarówno jako fakt porządku duchowego oraz jako braterskie do-

²⁹ *Vicesimus quintus annus* nr 21

świadczanie wspólnoty, zakłada „pogłębione wychowanie, aby odkryć całe bogactwo, które zawiera w sobie nowa liturgia”³⁰ Pełnemu i czynnemu udziałowi w liturgii ma towarzyszyć katecheza związana ze sprawowaniem tego misterium, w którym zarówno duszpasterze, jak i wierni, wnikając w duchowy sens tekstów biblijnych, formuł kultowych, celebracji, znaków i świętych czynności, mają być „przeniknięci duchem i mocą liturgii” „Katecheza liturgiczna ma na celu wprowadzenie w misterium Chrystusa (jest mistagogią), przechodząc od tego, co widzialne, do tego, co niewidzialne, od znaku do tego, co on oznacza, od «sakramentów» do «misteriów»” (KKK 1075).

Wtajemniczenie w sprawowane misterium liturgii celem pełnego i owocnego w nim udziału jest określane terminem „mistagogia”³¹ Ten pochodzący z języka greckiego termin oznacza przede wszystkim wtajemniczenie w chrześcijańską historię zbawienia i jej urzeczywistnienie w liturgii. Człowiek wierzący ma przyjąć to, co jest zapisane w wydarzeniu zbawczym dzieła Chrystusa, opisane słowami i znakami, aby wejść na drogę poznania zbawienia zrealizowaną przez naszego Pana. Liturgia prowadzi nas od warstwy sakramentalnej znaków i symboli do rzeczywistości spotkania z osobą Chrystusa. Oznacza ona otwarcie człowieka na sferę boską i transcendentną, która przewyższa sposób poznania „cielesnego”, czyli wyznaczonego przez ludzki rozum, przy zgłębianiu prawdy. Ten duchowy ogląd rzeczywistości zbawienia, które zrealizował Chrystus, dokonuje się w liturgii przez celebrację Jego misterium. Zakłada on interwencję Ducha Świętego, który prowadzi ucznia Pana do zrozumienia znaków, słów i obrzędów, a przez nie – do odkrycia rzeczywistości dokonującego się w liturgii dzieła naszego odkupienia. Tym samym więc chrześcijanin jest prowadzony w liturgii od poznania widzialnych symboli ku wtajemniczeniu w plan Boży (*per visibilia ad invisibilia*), odczytywany w całej swej głębi w świetle ekonomii zbawienia³²

Mistagogia liturgiczna wyróżnia się spośród innych wymiarów chrześcijańskiego wychowania, gdyż służy doprowadzeniu człowieka do osobowego spotkania z Bogiem obecnym i działającym w sposób szczególny w liturgii Kościoła. Dokonuje się ona przez wprowadzanie wiernych w życie Kościoła oparte na budowaniu osobowej relacji do Chrystusa jako Nauczyciela życia,

³⁰ Tamże nr 14.

³¹ *Mystagogie*. W: A. A d a m, R. B e r g e r. *Pastoralliturgisches Handlexikon*. Freiburg im Br. 1980 s. 362-363.

³² Á. N. T e r r i n. *Leiturgia. Dimensione fenomenologica e aspetti semiotici*. Brescia 1988; *Il mistero celebrato. Per una metodologia dello studio della liturgia*. Red. Á. Pistoia, Á. M. Triacca. Roma 1989.

a potwierdzone codzienną wiernością dla nakazów Jego Ewangelii. Ten proces duchowego wzrostu i wszczęcia uczniów Chrystusa w życie wspólnoty Kościoła powiązany jest organicznie z przygotowaniem do sakramentów oraz otwarciem się na łaskę Bożą, jaką dają te znaki wiary. Wśród różnorodności sposobów formacji i bogactwa jej wzorów istnieje wspólny, czyli ogólnokościelny, model życia chrześcijańskiego. Ten fundamentalny, czyli ogólnokościelny, sposób formacji polega na doskonaleniu życia chrześcijańskiego, aby człowiek odrodzony w chrzcie, napełniony Duchem Świętym w bierzmowaniu i wzmocniony pokarmem pielgrzymów, tj. Eucharystią, czynnie uczestniczył w sakramentach i mocą ich kształtował całe swe życie ku Bożej chwale i osobistemu uświęceniu³³. Ten powszechny model formacji, opartej na sakramentach chrześcijańskiego wtajemniczenia: chrzcie, bierzmowaniu i Eucharystii, prowadzi do duchowego narodzenia i rozwoju chrześcijańskiego życia wiary oraz odkrycia wspólnego powołania wszystkich uczniów Chrystusa do świętości i misji ewangelizacyjnej wobec świata. Uczy on ucznia Chrystusa współpracować na co dzień z łaską Bożą konieczną do życia według Ducha podczas ziemskiej pielgrzymki (por. KKK 1533), a także wykorzystywać sakramenty leczące: pokuty i pojednania oraz namaszczenia chorych, które Chrystus „lekarz naszych dusz i ciał” przekazał Kościołowi, by „mocą Ducha Świętego kontynuował Jego dzieło uzdrowienia i zbawienia” (KKK 1421).

Istotne zasady wprowadzenia wiernych w misterium Chrystusa podają księgi związane z przygotowaniem do sprawowania sakramentów inicjacyjnych. Zasady ogólnej formacji liturgicznej zbierają *Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych* (OCWD)³⁴. Choć zawarte w nich wskazania odnoszą się w pierwszym rzędzie do katechumenów, to jednak podane tam zasady są pomocne również we wprowadzaniu w inne sakramenty, w posługi liturgiczne i wszystkie aspekty ogólnej formacji liturgicznej. Dokument ten domaga się „stopniowego wtajemniczenia” oraz przygotowania do chrztu „w społeczności wiernych” (por. OCWD 4). Te dwie cechy należy uwzględnić w każdym typie formacji liturgicznej. Dzięki nim otrzymuje ona charakter prawdziwego wtajemniczenia (mistagogii). Formacja ta może przybrać charakter katechumenatu dla nieochrzczonych albo przemienić się w model wychowania do świadomego życia chrześcijańskiego, tj. w „katechumenat

W D a n i e l s k i, J. J. K o p e ć. *Liturgia szkołą duchowej formacji chrześcijańskiej*. „Liturgia Sacra” 1:1995 nr 1-2 s. 19.

³⁴ *Obrzędy Chrześcijańskiego Wtajemniczenia Dorosłych dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*. Katowice 1988.

pochrzcielny” (por. KKK 1231) dla tych ochrzczonych, którzy wprawdzie przyjęli chrzest, ale nie nauczyli się oddychać pełnymi płucami jako uczniowie Chrystusa i Jego świadkowie wobec ludzi.

Wychowanie do życia sakramentalnego, a także przygotowanie do podejmowania posług przez wiernych i budzenie ich odpowiedzialności za Kościół przez chrześcijańskie świadectwo życia z wiary powinno dokonywać się stopniowo, a w swym znamieniu praktycznym przybrać postać formacji permanentnej. Człowiek może być wprowadzony w tajemnicę, gdy na poszczególnych etapach inicjacji ukazuje mu się konkretne cele i stawia określone wymagania oraz podaje środki do ich realizacji. Wstępnym etapem tej formacji, związanej organicznie z liturgią, jest ewangelizacja skierowana do katechumenów przez pierwsze głoszenie Dobrej Nowiny, dla ochrzczonych zaś stanowiąca wezwanie do nawrócenia serca oraz przyjęcia „nowego prawa” jako drogowskazu i źródła zasad postępowania. Dzięki łaskom sakramentów chrześcijanin przez systematyczną formację kształtuje w sobie „nowe serce” postępując drogą życia z Chrystusem w posłuszeństwie Duchowi Świętemu. Pierwszą i podstawową formą odpowiedzi na usłyszane słowo Boże jest modlitwa, której poznanie i praktyka stanowi naczelną wartość i nakaz formacji duchowej. Doświadczenie „autentycznego sensu modlitwy chrześcijańskiej, zgodnie z którym jest ona żywym i osobowym spotkaniem z Ojcem przez Jednorodzonego Syna w mocy uświęcającego Ducha Świętego, dialogiem włączonym w synowską rozmowę, jaką Chrystus prowadzi z Ojcem”³⁵ stanowi kolejne zadanie wtajemniczenia zarówno katechumenalnego, jak i pochrzcielnego. Wreszcie czas mistagogii prowadzi do wpisania przez sakramenty w „nowe serce” ucznia Pana stałej gotowości do postępowania za Chrystusem. Ma to miejsce wówczas, gdy „wspólnota razem z nowoochrzczonymi przez rozważanie Ewangelii, uczestnictwo w Eucharystii i uczynki miłosierdzia postępuje w głębszym rozumieniu misterium paschalnego i usiłuje coraz lepiej urzeczywistniać je w praktyce życia” (OCWD 37). Ta postać ogólnej formacji może być zastosowana zarówno w wychowaniu sakramentalnym na etapach właściwego katechumenatu oraz katechumenatu pochrzcielnego, a także w przeżyciu innych sakramentów przy przygotowaniu do podjęcia kościelnych posług we wspólnocie. Wszędzie tam czas mistagogii ma ugruntować łaskę przyjętego daru sakramentalnego, ułatwiając zażyłość

³⁵ *Pastores dabo vobis. Posynodalna adhortacja apostolska Ojca świętego Jana Pawła II o formacji kapłanów we współczesnym świecie.* „L'Osservatore Romano” (wyd. polskie) 13:1992 nr 3-4 s. 37

z Chrystusem i wierność Mu w podejmowanych decyzjach, wyborach i postawach ucznia zmartwychwstałego Pana.

VII. POSTULATY DUSZPASTERSKIE POD ADRESEM ODNOWIONEJ LITURGII

Liturgia jest szkołą formacji postaw chrześcijańskich i włączania uczniów Chrystusa w życie Kościoła. Formy liturgicznego apostołatu duchowieństwa i świeckich wypracowane przez kerygmat posoborowy mogą stać się szansą ożywienia duszpasterstwa w parafii jako wspólnocie wspólnot. Wszystkie ruchy kościelne laikatu opierają swe programy świadomego udziału w życiu Kościoła na rozbudowanym wtajemniczeniu liturgicznym. Także dla wielu duszpasterzy pogłębienie życia liturgicznego parafii spełnia dziś funkcję ewangelizacyjnego programu pastoralnego. Odkrycie liturgii jako ewangelizacyjnej metody pastoralnej może się również stać szansą dla Kościoła w Polsce i przewyciężenia w nim nagminnie przeważającego stylu duszpasterstwa usługowo-rytualnego. W celu koordynacji działań formacyjnych i wychowania liturgicznego konieczne byłoby w Polsce powołanie do istnienia Krajowego Ośrodka Duszpasterstwa Liturgicznego. Jego zadaniem byłaby rewizja i edycja ksiąg liturgicznych, wydawanie czasopisma liturgiczno-formacyjnego, opracowanie i publikacja materiałów pomocniczych do katechezy mistagogicznej i homilii, wyjaśnianie przepisów prawno-liturgicznych i rozwiązywanie wątpliwości, proponowanie nowych form wyposażenia wnętrz kościołów, wzorców szat i naczyń liturgicznych, promocja dzieł muzyki sakralnej, przygotowanie modeli nabożeństw liturgicznych, publikacja śpiewników liturgicznych i modlitewników dla ludzi świeckich itp. Fundusz tego centrum wychowania i formacji liturgicznej pochodziłby z edycji ksiąg liturgicznych i materiałów formacyjnych wydawanych z mandatu Komisji Episkopatu Polski do spraw liturgii i duszpasterstwa liturgicznego³⁶

Najpilniejszym zadaniem w zakresie wychowania liturgicznego jest „duchowa formacja pasterzy i wiernych” Ma być ona realizowana w toku samej liturgii, zwłaszcza z racji sprawowania sakramentów i celebracji misterium

³⁶ K o p e ć. *Ruch liturgiczny, reforma i odnowa liturgiczna* s. 282-284, t e n ż e. *Reforma liturgii* s. 37

Chrystusa w czasie, np. przez katechezę wielkopostną i adwentową lub przygotowanie do ważnych obchodów parafialnych. Ten rodzaj formacji należy promować podczas popularnych misji i rekolekcji parafialnych, zajęć formacyjnych dla grup apostołskich w domach rekolekcyjnych, a także praktyk tygodnia liturgicznego, godziny biblijnej, czuwania modlitewnego, dzielenia się ewangelią, rewizji życia w zespole, modlitwy charyzmatycznej itp. Materiały formacyjne i środki audiowizualne przygotowane celem organizowania tego typu formacji mogą być udostępniane prasie, radiu i telewizji.

W celu zapewnienia należytej formacji liturgicznej kandydatom do kapłaństwa i teologom dyplomowanym nauka świętej liturgii winna być traktowana na wydziałach teologicznych i w seminariach duchownych jako przedmiot główny. Realizując wskazania soborowej Konstytucji o liturgii (KL 16) oraz Instrukcji Kongregacji Wychowania Katolickiego *O formacji liturgicznej w Seminariach* (art. 43-45) oraz Konstytucji apostołskiej *Sapientia christiana* (art. 41), wykładom z liturgiki wraz ze stosownymi ćwiczeniami należy poświęcić przynajmniej godzinę tygodniowo obok praktycznych ćwiczeń na I i VI roku w cyklu studiów seminaryjnych, natomiast na wydziałach teologii dla świeckich teologów odpowiednią ilość zajęć, nie mniejszą jednak niż jedna godzina tygodniowo przez osiem semestrów w czasie pięciu lat studiów.

Ważnym postulatem formacyjnym byłoby wprowadzenie mistagogii liturgicznej do programu pogłębiania wiedzy teologicznej dla młodych roczników księży w stałym studium pastoralno-teologicznym w ciągu pięciu lat po święceniach. Zarówno w tym typie dokształcania duszpasterzy, jak i przy organizowaniu kursów dekanalnych, regionalnych i diecezjalnych należy poświęcić stosowną ilość czasu na refleksję nad teologiczną zawartością ksiąg liturgicznych oraz praktyczną realizacją adaptacji i duszpasterstwa liturgicznego w parafiach i w diecezji.

W trosce o liturgiczną formację świeckich celowe byłyby wielorakie przedsięwzięcia, które dostosowane do ich stanu mają ułatwiać im zrozumienie misterium liturgii:

– Należy z wielką troską organizować formację rodziców i chrzestnych przed chrztem dzieci, bierzmowaniem i pierwszą Komunią świętą, przygotowując dla nich stosowne katechezy i nabożeństwa liturgiczne, które pogłębiłyby u nich zrozumienie treści teologicznej sakramentów inicjacji i ich waloru duchowego w życiu chrześcijańskim.

– W każdej parafii winno się powołać liturgiczny zespół formacyjny, który duszpasterze mają regularnie zapraszać do przygotowania liturgii niedzielnej i świątecznej w lokalnej wspólnotce, a zwłaszcza wykorzystać przy inicjacji sakramentalnej. Członkowie tego zespołu organizowaliby pracę formacyjną

w grupach rodzin, zwracając szczególną uwagę na wspólnoty rodzinne zaniedbane lub obojętne religijnie. Przewodniczący tego zespołu liturgicznego winien należeć z urzędu do rady parafialnej.

– W każdej diecezji należy powołać kilka ośrodków katechumenalnych, które przez zorganizowaną formację w grupie przygotowywałyby katechumenów do chrztu³⁷ Te centra formacji liturgicznej, powiązane z domami rekolekcyjnymi, wspólnotami zakonnymi lub ośrodkami ruchów eklezjalnych, podejmowałyby także zadania formacyjne wobec osób religijnie zaniedbanych, które zdecydowałyby się na formację typu „katechumenatu pochrzcielnego” (KKK 1231).

– Z każdej parafii należy desygnować kilka osób religijnie zaangażowanych i skierować je do centrum formacji laikatu jednego z ruchów kościelnych o wypracowanej duchowości. Ci uformowani liturgicznie i ascetycznie animatorzy podjęliby pracę z grupami formacyjnymi i wspólnotami odnowy życia, przyczyniając się do ożywienia religijnego całej wspólnoty lokalnej.

– W trosce o liturgiczną formację wiernych zaleca się coroczne przeprowadzenie w każdej parafii „Tygodnia liturgicznego” podczas ostatniego tygodnia roku kościelnego. W ramach tych dni położyłoby się nacisk na wzorcowe sprawowanie Mszy świętej i Liturgii Godzin oraz wygłoszenie katechez mistagogicznych na wyznaczone tematy

W sprawowaniu liturgii kładzie się dziś nacisk na spełnienie przez wiernych posług liturgicznych. Opierając się na wypracowanym przez Krajowe Duszpasterstwo Służby Liturgicznej programie formacji dziecięcej służby liturgicznej należy prowadzić w każdej parafii grupę ministrantów, scholę liturgiczną oraz zespół śpiewający (chór). Obok zespołów liturgicznych winno się zapewnić „możliwość spełniania funkcji liturgicznych przez różne osoby” dorosłe, które przeszły stosowną formację mistagogiczną, odpowiednią dla podejmowanej przez nich posługi. Pierwszeństwo w pełnieniu konkretnych funkcji mają stali diakoni, którzy odkryli swoje powołanie i podejmują je jako odpowiedź na wezwanie Boga i kościelnej wspólnoty z całym zaangażowaniem umysłu i serca³⁸ Tym też osobom należy udzielić kościelnej ordynacji, wskazującej na służebny charakter spełnianej przez nich posługi dla dobra wspólnoty kościelnej. Także inne osoby mogą być ustanowione na stałe jako ministrzy liturgiczni i podjąć posługę słowa Bożego (lektor, komentator,

³⁷ Por. S. S z c z e p a n i e c. *Formacja liturgiczna. Cz. 1: Zasady teologiczne. Głos w dyskusji do II Polskiego Synodu Plenarnego*. Kraków 1995 s. 5.

³⁸ Por. t e n ż e. *Formacja liturgiczna. Propozycja tekstu do dokumentu końcowego o liturgii II Polskiego Synodu Plenarnego*. Kraków 1995 s. 2-7

diakon), posługę światła i daru (akolita, osoby niosące dary do ołtarza lub zbierające datki), posługę śpiewu (kantor, kantorka, psalmista, organista, schola, chór), posługę rozdzielającego Eucharystię (mężczyźni, siostry zakonne, kobiety), posługę nauczania i caritasu (katecheci, diakoni, animatorzy grup). Wszystkie te funkcje liturgiczne objawiają tajemnicę Kościoła, a zwłaszcza ukryte w nim charyzmaty i talenty, dane ludziom przez Boga jako znak Jego hojności i troski o wspólnotę. Spełniający te posługi wobec wspólnoty uczniów Pana mogą zajmować miejsca w bezpośredniej bliskości ołtarza.

ZAKOŃCZENIE

Liturgia chrześcijańska wyrosła z ducha radosnego spotkania przy jednym stole rodzinnym. Ducha liturgicznego świętowania, opartego na rodzinnej i przyjacielskiej atmosferze wspólnego przebywania, radowania się, wspierania się w zgromadzeniu braci i sióstr, winny umacniać wszystkie działania kultowe podejmowane dla budowania jedności z Chrystusem i braćmi. Duchowe formowanie uczniów Pana w misterium liturgii jest metodą wychowania integralnego i ma nieporównywalnie wyższą skuteczność aniżeli nauczanie werbalne. Klimat jednak liturgicznej formacji domaga się aktywnego zaangażowania uczestników, ich świadectwa wiary i wypowiedzi także w symbolicznym i obrzędowym wymiarze świętych misterii. W sprawowaniu liturgii z dorosłymi, a zwłaszcza z udziałem dzieci i młodzieży, należy położyć nacisk na stosowne wprowadzenia do poszczególnych części celebracji, udział scholi liturgicznej lub zespołu śpiewaczego, spełnianie posług i właściwą oprawę muzyczno-wokalną. Dobrze byłoby, aby zwłaszcza formy liturgii z udziałem młodzieży przygotowywali sami młodzi uczniowie Chrystusa. W nastrój celebracji społeczność dziecięca lub młodzieżowa może być wprowadzona przez stosowne teksty modlitewne, poezję religijną, odpowiednią muzykę i śpiew, które obok wewnętrznego wyciszenia uczyłyby sposobu religijnej koncentracji i ducha medytacji.

Przy sprawowaniu świętych misterii należy zwracać uwagę na komunikatywność formuł modlitewnych, prostotę i podniosłość ceremonii, czytelność postaw, gestów i znaków liturgicznych (np. znaku pokoju) oraz wymowę procesji: wejścia, składania darów i komunijnej. Wszystko to służy wytworzeniu poczucia braterstwa, duchowej jedności i żywego doświadczenia spotkania z Chrystusem i braćmi.

Atmosferę religijnego zaangażowania winna wzmacniać homilia jako słowo życia. Z natury rzeczy podczas Mszy świętej z udziałem dzieci i młodzieży należy zrezygnować z czytania Listów pasterskich, jak postulowała to w 1926 r. Konferencja Episkopatu Polski, ograniczając się do podania głównego wątku tej kerygmy w ogłoszeniach duszpasterskich przy równoczesnym udostępnieniu tekstu Listu w parafialnej gazecie lub gablocie. W większych parafiach należy w niedziele i święta przywrócić odrębne Msze święte z udziałem dzieci i młodzieży, natomiast Msze w tygodniu łączyć z formacją grup młodzieżowych, duszpasterstwa oazowego lub ruchów eklezjalnych młodych chrześcijan.

Wskazane byłoby, aby duszpasterze w przygotowaniu wiernych do sakramentów zachowali metodę formacji mającą zastosowanie przy inicjacji chrześcijańskiej, wprowadzając wiernych w święte misteria stopniowo przy współpracy całej wspólnoty. Dla celów tej mistagogii należy opracować odrębne zalecenia duszpasterskie oraz stosowne materiały programowe na poszczególne celebracje. W tym typie formacji szczegółowej można się odwołać do doświadczeń formacyjnych znanych ruchów eklezjalnych i przygotowanych przez nie pomocy duszpasterskich, zapraszając samych przedstawicieli tych środowisk do włączenia się w dzieło mistagogii liturgicznej.

BIBLIOGRAFIA

- C o r n e h l P. Individuum und Gemeinschaft im Gottesdienst. „Pastoraltheologie” 85:1996 s. 292-310.
- C u v a A.: La presenza del Cristo nella liturgia. Roma 1973.
- C z e r w i k S.: Eucharystia objawia i buduje Kościół. W: II Kongres Eucharystyczny. Red. S. Napierała. Poznań 1987 s. 125-141
- Die Feier der Sakramente in der Gemeinde. Hrsg. von M. Klöckener, W. Glade. Kevelaer 1986.
- Freude am Gottesdienst. Hrsg. von J. Schreiner. Stuttgart 1983.
- Heute Gott feiern. Hrsg. von B. Kranemann, E. Nagel, E. Nübold. Freiburg 1999.
- J o s u t t i s M.: Der Weg in das Leben. Eine Einführung in den Gottesdienst auf verhaltenswissenschaftlicher Grundlage. München 1991
- K a z i m i e r u k W. Aktualizacja kapłaństwa wspólnego w liturgii w świetle dokumentów odnowy soborowej. Siedlce 2001.
- K o h l s c h e i n F.: Bewusste, tätige und fruchtbringende Teilnahme. Das Leitmotiv der Gottesdiensreform als bleibender Masstab. W: Lebt unser Gottesdienst. Die bleibende Aufgabe der Litirgiereform. Red. Th. Mass-Ewerd. Freiburg 1988 s. 38-62.

- K o h l s c h e i n F.: Die liturgische Feier als Kommunikationsgeschehen. „Theologie der Gegenwart” 26:1983 s. 1-13.
- K u n z l e r M.: Liturgia Kościoła. Poznań 1999.
- L e n g e l i n g E. J.: Liturgie als Grundvollzug christlichen Lebens. W: Kult in der säkularisirten Welt. Hrsg. von B. Fischer i in. Regensburg 1974 s. 63-91.
- Lebt unser Gottesdienst. Hrsg. von T. Mass-Ewerd. Freiburg 1988.
- M i k o ł a j e c J.: Posługa teologów świeckich w Kościele w Polsce. Opole 2000.
- N a d o l s k i B.: Liturgika. T. 1: Liturgika fundamentalna. Poznań 1989.
- N o w a k J.: Apostolski wymiar liturgii. Poznań 1999.
- R a h n e r K.: Die Gegenwart des Herrn in der christlichen Kultgemeinde. W: t e n ż e, Schriften zur Theologie. Bd. 8. Einsiedeln 1967 s. 395-408.
- S o b e c z k o J. H.: Zgromadzeni w imię Pana. Opole 1999.
- S t e f a ń s k i J.: Liturgia źródłem i szczytem życia Kościoła. Gniezno 1993.

THE LITURGY
AS THE SOURCE AND CLIMAX OF THE LIFE OF THE CHURCH

S u m m a r y

The Liturgy in the present time of salvation is to do the work of redemption performed by Christ the High Priest and Mediator between God and people, and continued by Him in the Church. Therefore it is a form through which the Church is made present in the worship given to God by the fellowship together with Christ. It does not exhaust the whole activity of the Church, yet is the source and climax of her life. Making the paschal mystery of our Lord present, the Liturgy calls upon His disciples to practice love and be always ready to transform according to the example set by Christ. His work has not only a historical and salvational character, but also ecclesial and sacramental, for the mystery of our Lord is made present in it by the power of the Holy Ghost. Through her liturgical activities, the Church on pilgrimage participates now the heavenly Liturgy and receives its foretaste. Thus the Liturgy makes present and reveals the Church herself as a token of communion with God and people through Christ in the Holy Spirit. Being the first and indispensable source, from which the faithful draw a truly Christian spirit, the Liturgy becomes the bond and synthesis of the three basic trends of the life of the Church: the Liturgy, ministry and martyrria. These three lead to the ultimate unity with the Father through Christ in the Holy Spirit, that is to say to *koinonía*.

Translated by Jan Kłós

Słowa kluczowe: liturgia, źródło, życie, Kościół.

Key words: the Liturgy, source, life, Church.